
ІСТОРІЯ

УДК 37(091)(477)(092)»1856/1940»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-2-1>

Володимир КЕМІНЬ,
orcid.org/0000-0002-1372-7968
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) volodymyrket@gmail.com

Галина КЕМІНЬ,
orcid.org/0000-0001-8708-3950
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) keminhalyna@dspu.edu.ua

СОФІЯ РУСОВА-ЛІНДСФОРС (1856–1940): ЖІНКА, ПОЛІТИК, ГРОМАДСЬКИЙ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ДІЯЧ

У статті досліджено життєвий шлях української письменниці та основоположниці української дошкільної педагогіки, державної та громадської діячки, палкої прихильниці національного виховання Софії Русової-Ліндфорс.

Її ім'я відоме далеко за межами України. Вона прожила довге й почесне життя. С. Русова – жінка великого духу та сильної волі. За свої ідейні переконання та культурно-освітню діяльність неодноразово зазнавала переслідувань та ув'язнень. Незважаючи на тиск з боку влади, Софія Русова впевнено відстоювала свої погляди та не зраджувала своїм принципам.

Проаналізувавши її праці, можемо з впевненістю стверджувати, що її педагогічні ідеї не втратили актуальності і в умовах сьогодення. Основна ідея Софії Русової – створення та реалізація національної системи освіти, функціонування школи й виховання відповідно до індивідуальних особливостей учнів та потреб своєї нації. Вона наголошувала, що формування національної свідомості у дітей необхідно розпочинати з виховання почуття любові до рідного краю, створювати національно – естетичну атмосферу, природньо прив'язувати дитину до певного рідного терену, що дає дитині конкретну свідомість того, до якого народу вона належить, поступово розкриває перед нею всі особливі риси її національності. С. Русова застерігала, що накреслюючи план національного виховання неможливо забувати і доросле населення, темне, несвідоме, і в національному і громадському життю, яке потребує ще більше, аніж діти справжнього національного виховання.

Першим найвірнішим засобом, яким повинна керуватися школа у досягненні цього завдання, Русова називає мову, а також, важливе місце відводить історії, релігії, культурі, які спричиняються до розвитку національної самосвідомості. Важливими елементами виховання, на думку Русової, є релігія, розвиток творчого потенціалу дитини та естетичне виховання.

Ключові слова: національне виховання, дошкільна освіта, педагогічна діяльність, засоби національного виховання.

Volodymyr KEMIN,

orcid.org/0000-0002-1372-7968

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Head of the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) volodymyrkem@gmail.com

Halyna KEMIN,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) keminhalyna@dspu.edu.ua

SOFIA RUSOVA-LINDSFORS (1856–1940) AS A WOMAN, POLITICIAN, PUBLIC, CULTURAL AND EDUCATIONAL FIGURE

The article examines the life path of the Ukrainian writer and founder of Ukrainian preschool pedagogy, a public figure, a passionate supporter of national education, Sofia Rusova-Lindsfors. Her name is known far beyond the borders of Ukraine. She lived a long and honorable life. S. Rusova is a woman of great spirit and strong will. She was repeatedly persecuted and imprisoned for her ideological beliefs, cultural and educational activities. Despite the pressure from the authorities, Sofia Rusova constantly defended her views and did not betray her principles.

Having analyzed her works, we can say with confidence that her pedagogical ideas have not lost their relevance in today's conditions. The main idea of Sofia Rusova is the creation and implementation of the national education system, the functioning of the school and education in accordance with the individual characteristics of students and the needs of the nation. She emphasized that the formation of national consciousness in children must begin with nurturing a sense of love for the native land, creating a nationally aesthetic atmosphere, naturally tying the child to a certain native terrain, which gives the child a concrete consciousness of what nation he belongs to gradually revealing to him all the special features of his nationality. S. Rusova warned that when drawing up a plan for national education, it is impossible to forget the adult population, ignorant, unconscious, both in national and social life, which needs even more real national education than the children.

Rusova calls the language the first and most reliable means by which the school should be guided in achieving this task, and also assigns an important place to history, religion, and culture, which contribute to the development of national self-awareness. According to Rusova, important elements of education are religion, the development of a child's creative potential, and aesthetic education.

Key words: national education, preschool education, pedagogical activity, means of national education.

Постановка проблеми. У вітчизняній педагогіці є ще багато імен незаслужено забутих, замовчених, які поступово повертаються із забуття, щоб у всій своїй красі та величі зайняти гідне місце у багатій культурній скарбниці українського народу. Серед них – Софія Русова, педагог, історик, етнограф, мистецтвознавець, літературний критик, письменниця, державна і громадська діячка.

Аналіз досліджень. Процес відродження педагогічної спадщини Софії Русової розпочався на початку 90-х років ХХ століття. Дослідженню її життєвого та творчого шляху присвятили свої роботи такі відомі українські науковці, як О. Проскура, Є. Коваленко, І. Пінчук, О. Таран, О. Джус, З. Нагачевська, І. Зайченко.

Метою даної статті є вивчення інтелектуальної спадщини С. Русової, висвітлення її громадської та просвітницької діяльності, осмислення актуальності її педагогічних поглядів у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Ім'я Софії Ліндфорс-Русової (1856-1940) відоме далеко за межами України. Вона прожила довге й почесне життя. С. Русова – жінка великого духу та сильної волі. За свої ідейні переконання та культурно-освітню діяльність неодноразово зазнавала переслідувань та ув'язнень (1879, 1880, 1893, 1902), її сім'ї заборонялося жити на території України за часів російського самодержавства. «Більшовики» називали її небезпечною «петлюрівкою» тільки за те, що все своє свідоме життя вона боролася за відродження української нації, з міжнародних трибун розповідала правду про Радянську Україну, про голод і геноцид української нації.» (Русова, 1936 : 30).

Все своє життя Софія Русова боролася за відродження національної культури, за право навчатися рідною мовою. Усвідомлюючи важливість національної школи у духовному відродженні українського народу, вона відкривала підготовчі курси

для дівчат і хлопців, які закінчили російськомовні школи, знайомила їх з українською історією, географією, літературою. Вона влаштувала літературні читання, створювала бібліотеки, відкривала дитячі притулки, сприяла діяльності «Просвіти», була активною в організації вчительського руху в Україні. Русова неодноразово виступала з трибун вчительських з'їздів як представник українського вчителства, вимагаючи національної школи для кожного народу, видання українських книг, покращення матеріальних умов вчителів.

У Міністерстві освіти Української Центральної Ради С. Русова очолювала відділи позашкільної освіти та дошкільного виховання. Вона приймала активну участь у відкритті Українського Університету в Кам'янець-Подільському, першої української гімназії ім. Т.Г. Шевченка в Києві, народних університетів у Києві, Харкові, Одесі. За її ініціативи було створено цілий ряд освітянських установ, організацій: Товариство розповсюдження шкільної освіти в Україні, Педагогічна Академія, Головна українська шкільна рада, Академія мистецтв тощо (Богуш, 1996: 30).

Після придушення Української Народної Республіки С. Русова переїхала до Праги, де продовжувала видавати свої наукові праці та писати підручники. Тут вийшли «Теорія та практика дошкільного виховання» (1924), «Дидактика» (1925), «Сучасні течії в новій педагогіці» (1932), «Доля жінки в дошкільному вихованні» (1934) та ін.

Софія Русова відома також як і громадський та державний діяч І. Вона належала до тих небагатьох жінок, які були членами Української Центральної Ради.

Софія Русова проводила велику громадську роботу, вона була зразком жінки-громадянки. Всюди, де б її закинула доля, вона залишалася дочкою України і робила все можливе для її звеличення. Вона була довголітньою головою Української національної жіночої ради (1920–1938), яка входила до Міжнародної ліги миру й свободи. С. Русова була також почесною головою Всесвітнього союзу українок. Вона неодноразово виступала з трибун міжнародних з'їздів (Відень, 1922, 1930; Гаага, 1922; Подебради, 1923; Рим, 1923; Копенгаген, 1924; Гренобль, 1932; Лугачовиці, 1937).

В еміграції С. Русова продовжувала видавати підручники та писати наукові праці: «Теорія та практика дошкільного виховання», «Дидактика», «Сучасні течії в новій педагогіці», «Доля жінки в дошкільному вихованні», «Дещо про дефектних дітей», «Моральні завдання сучасної школи», «Наші визначні жінки» та ін.

Значну частину свого життя С. Русова змушена була провести на чужині, далеко від рідного краю. Очевидно, що саме цей факт сприяв тій обставині, що центральне місце у педагогічних працях С. Русової займала концепція української національної школи і концепція національного виховання. Вона наголошувала, що формування національної свідомості у дітей необхідно розпочинати з виховання почуття любові до рідного краю.

Торкаючись питання про можливість взагалі існування якоїсь національно продуманої системи виховання в дитячій установі, С. Русова наголошує, що така система не тільки можлива, але й повинна бути застосована з перших же моментів розвитку дитини. «Оченята повинні кохатися в улюблених національних кольорах та орнаментах, уяві дитячій треба давати пищу з національних оповідань, казок, легенд, а для слуху дитячого співати рідні національні пісні» (Голенда, 1991: 168). На думку С. Русової, все це повинно створювати національно – естетичну атмосферу, природньо прив'язувати дитину до певного рідного терену, це дає дитині конкретну свідомість того, до якого народу вона належить, поступово розкриває перед нею всі особливі риси її національності.

Говорячи про засоби, якими повинна керуватися школа у досягненні цього завдання, С. Русова першим найвірнішим засобом називає мову, крім неї, важливе місце відводиться історії, релігії, культурі, які спричиняються до розвитку національної самосвідомості.

С. Русова застерігає, що накреслюючи план національного виховання, не треба мати на увазі лише школу для дітей. «Неможливо забувати в наш час і доросле населення, темне, несвідоме, і в національному і громадському життю воно потребує ще більше, аніж діти справжнього національного виховання». На думку С. Русової: «Тільки культурна національна свідомість може дати цілому народу розуміння своїх відносин до других народів, своє власне становище межі іншими державами, свої обов'язки до себе самого в будуванні власної держави, своєї рідної незалежної хатини» (Зайченко, 1996: 34).

Ніби прогнозуючи майбутнє української держави, С. Русова дає чіткі рекомендації, яким чином повинна розвиватися її політика у сфері культурного будівництва: «Щоб чужа культура не переважала рідну культуру молодої нації, вона мусить безупинно розвивати свої духовні й творчі сили, ні на одну мить не зупинятися у своїй праці» (Наріжний, 1942: 64).

Обізнаність С. Русової із найсучаснішими західними педагогічними теоріями була просто

феноменальною. Практично у всіх її роботах міжвоєнного періоду можна знайти її посилення на відомих педагогів-новаторів Монтесорі, Декролі, Феррері, Кершенштейнера та ін. На відміну від багаточисельних послідовників цих відомих у свій час вчених, які у всьому прагнули їх наслідувати, С. Русова завжди закликала критично ставитися до їх педагогічного досвіду. «Якої б ми наукової педагогічної системи не додержувалися – чи системи Монтесорі, чи системи Декролі, чи якої іншої, ми завжди маємо її націоналізувати в її конкретному застосуванні до наших дітей» (Русова, 1924: 20).

С. Русова приходять до висновку, де б дитина не виростала, чи в родині, чи в школі або в іншій дитячій установі, для того, щоб виховання її проходилося найкраще, конче потрібно, щоб її добре розуміли, щоб знали її «індивідуальні нахили, здібності, склад характеру».

С. Русова вважає, що значуще значення для виховання має соціальний інстинкт, релігія, розвиток творчого потенціалу дитини. Важливим компонентом всебічного розвитку підростаючого покоління С. Русова вважала естетичне виховання. Рідною казкою, етнографічним матеріалом, за переконанням С. Русової, має бути якнайбільш оздоблений родинний побут, життя дитячих установ, взагалі оточення дітей. Народні пісні, легенди, казки – все це має оточувати дитину, утворювати національно-естетичну атмосферу, природно прив'язувати дитину до рідної землі.

Родинну педагогіку С. Русова розглядала як складову частину народної культури. В сім'ї формуються ті першорядні якості людяності, які в подальшому слід плекати в дитячому садку та школі. Саме батьки повинні дати лад дитині, «збудити усі здібності й викликати самостійну думку, задовольнити потребу активності й виховати добрі соціальні почуття». Щира атмосфера в сім'ї, добросердечні стосунки між членами родини – основа майбутнього дитини. С. Русова вважала, що навчання дітей повинно бути «міцно пов'язане з тими враженнями, що їх заклала в душу дитини рідна сім'я, рідна хата».

На думку С. Русової, дитина дуже легко піддається різноманітній сугестії. Тому вона вважає, що якщо ми будемо лише спостерігати, як росте, розвивається дитина, то сама дитина буде шукати активного впливу, авторитету, без якого вона почуває себе безпомічною та безпорадною «тоді замість вашого впливу може прийти такий фактор, який лише негативно буде діяти на дитину. Ні, ми мусимо з мужністю брати на себе відповідальність, користати зі впливу свого на дитину,

дорожити нахилом дитини підпорядковуватися нам і шукати засобів, щоб якнайкраще скерувати дитину на добрий шлях» (Нова Україна, 1992: 17).

Разом з тим, С. Русова закликає до терпеливості та витримки у процесі виховання дитини. «Ця наша сугестія не повинна обмежувати волі дитини, її самостійної думки, а має лише освілювати й корегувати її самостійне поступовання» (Наріжний, 1942: 71).

С. Русова вважала, що необхідно чим довше оберігати дитину від грубощів, темноти, жорстокості. Не викликати у неї вражень, які з цим асоціюються, адже вона ще встигне назбирати їх пізніше. Щоб «несвідоме» в дитини набирало найкращих вражень, бажано дитину тримати якнайдовше серед природи: ліс, степ, вода – ось умови, серед яких душа дитини розцвітає, ось ті фактори, що сприяють природньому розвитку дитини й які найменше спричиняються до сприймання негативних вражень. Серед таких умов і сама дитина проявляє себе просто, щиро, природньо, без фальшивості й умовності.

На думку С. Русової, найкраще розвиткові дітей сприяє особа самого педагога, який повинен користуватись у них авторитетом і повним довір'ям. Вона ставила перед педагогами високі професійні та морально-етичні вимоги. Для того, щоб педагог міг успішно виконувати свої громадські обов'язки, він повинен мати: якнайширшу професійну й загальну освіту, матеріальну незалежність, повні політичні права, належну пошану в громадянстві. Педагог повинен володіти такими рисами: любити дітей, бути фізично здоровим, ніколи не втрачати рівноваги у відносинах з дітьми, мати високе розуміння життя і добра, чуле до добра й краси серце... Діти повинні слухати свого педагога з пошани до нього, а не зі страху. Між ними повинні панувати щирі й сердечні взаємини – так щоб дитина могла своєму вихователю довірити всі свої таємниці – і свої радощі й своє горе (Русова, 1927: 73).

С. Русова надавала великого значення у вихованні дитини грі. На її думку у грі дитина виявляє себе якнайкраще, безпосередньо, бо в грі вона живе цілком натурально, тими почуттями, що їх вона в той час переживає. Нам, дорослим, треба якнайменше втручатися в дитячу гру й найменше обмежувати час ігор (Русова, 1927: 13). Саме у грі здорова дитина виявляє свої нахили, своє переймання, своє виявлення і фізичну силу, свою повну самосвідомість.

Висновки. Освіті, школі, вихованню підростаючого покоління С. Русова віддала все своє життя. Збагачена досвідом, знаннями про людське

буття, вона приходить до висновку, що «в історії актори суть рядом в центрі драматичних подій і вони міняються, а драма мусить виявити щось одноцільне і послідовне, то нові актори, виходячи на кон, мусять бути ознайомлені з попереднім драматургічним рухом. Усе виховання народів є лише навчання як саме грати цю драму» (Русова, 1924: 20).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.С. Русова : Методичні засади концепції національного виховання дітей. *Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 1996. С. 14.
2. Голенда Й. Софія Русова – видатний український педагог, літературознавець та громадський діяч. *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Пряшів, 1991. С. 240.
3. Зайченко І. Концепція української національної школи С.Ф. Русової. *Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 1996. С. 50.
4. Нова Україна. Прага, 1992. Ч. 1. С. 17.
5. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1.
6. Русова С. Нова школа соціального виховання. Катеринослав-Лейпціг, 1924. С. 20.
7. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. Прага, 1927. С. 13.
8. Русова С. Мої спогади. 1861–1879. Нова хата. Львів, 1936. № 1.

REFERENCES

1. Bohush A.S. Rusova: Metodichni zasady kontseptsii natsionalnoho vykhovannia ditei [Methodological principles of the national education concept of children]. *Ideia natsionalnoi shkoly u pedahohichnii spadshchyni Sofii Rusovoi ta Stepana Siropolka*. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ivano-Frankivsk, 1996. S. 14 [in Ukrainian].
2. Holenda Y. Sofiia Rusova – vydatnyi ukrainskyi pedahoh, literaturoznaveets ta hromadskyi diiach [Sofia Rusova is an outstanding Ukrainian teacher, literary critic and public figure]. *Vid Naukovoho tovarystva im. Shevchenka do Ukrainskoho vilnoho universytetu*. Materialy mizhnarodnoi naukovo konferentsii. Priashiv, 1991. S. 240 [in Ukrainian].
3. Zaichenko I. Kontseptsiiia ukrainskoi natsionalnoi shkoly S.F. Rusovoi [The concept of the Ukrainian national school of S.F.Rusova]. *Ideia natsionalnoi shkoly u pedahohichnii spadshchyni Sofii Rusovoi ta Stepana Siropolka*. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii.- Ivano-Frankivsk, 1996. S.5 0 [in Ukrainian].
4. Nova Ukraina. [New Ukraine]. Praha, 1992. Ch.1. S .17 [in Ukrainian].
5. Narizhnyi S. Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy [Ukrainian emigration. Cultural work of the Ukrainian emigration between the two world wars]. Praha, 1942. Ch.1 [in Ukrainian].
6. Rusova S. Nova shkola sotsialnoho vykhovannia [New school of social education]. Katerynoslav-Leiptsih, 1924. S. 20 [in Ukrainian].
7. Rusova S. Novi metody doshkilnoho vykhovannia [New methods of preschool education]. Praha, 1927. S. 13 [in Ukrainian].
8. Rusova S. Moi spohady [My memories]. 1861-1879. Nova khata. Lviv, 1936. № 1 [in Ukrainian].